

Resa till Kolahalvön –Murmansk- Lovosero 1995

Resan ingick i ett Nordkalottprojekt med syfte att presentera Gustav Hallströms resor på Nordkalotten 1907-1926, en utställningsproduktion baserad på Hallströms fotografier och anteckningar som finns arkiverade i Umeå Universitets forskningsarkiv. Projektet var ett samarbete med forskningsarkivet och Västerbottens museum och finansierades av Nordkalottmuseet och Svenska Institutet.

Syftet med projektet var att ge samerna på Kolahalvön möjlighet att knyta kontakt med sin gamla kultur. Under sovjettiden hade kolasamerna varit förbjudna att utöva sin gamla kultur t.ex. i form av klädsel och gamla traditioner som därmed gått förlorad. Under sovjettiden skulle samerna förryskas.

Den svenska arkeologen och forntidsforskaren Gustaf Hallström gjorde ett flertal resor i början av 1900-talet till Kolahalvön för att dokumenterade det samiska samhället där. Han fotograferade flitigt etnologiskt material och köpte även in material för Göteborgs historiska museums räkning. Dessutom skrev han utförliga dagböcker. Västerbottens museum åtog sig att skriva rent dagboksanteckningarna och att ifrån negativ ta fram fotografier och därmed göra Hallströms material tillgängligt.

I Nordkalottmuseets anda vill Västerbottens museum sprida information om detta material, dels till vara grannländer men framför allt för de nu levande kolasamerna. Svenska institutet bidrog till att vi, Anna-Lena Åström från Umeå Universitets forskningsarkiv och jag, kunde fara till Lovosero som är centralort för kolasamerna, och där visa samtliga fotografier som Hallström tagit under åren 1907-26 på Kolahalvon. Syftet med resan var att samerna själva skulle välja ut vilka bilder de ansåg mest viktiga för att ingå i den utställning som Västerbottens museum senare skulle producera. Det gjordes två utställningar, den ena för cirkulation inom Nordkalottmuseerna och den andra för att donera till samerna på Kolahalvön. I maj for vi dit tillsammans med tolken Ann-Sofie Gyllenhaal från Rosvik utanför Luleå. Ann-Sofie hade bott på Kolahalvön och var väl bekant med området. Min man Erik var också, med på resan, som moraliskt stöd.

I Lovosero pågick samtidigt ett hantverkinriktat stödprojekt finansierat genom bl a Svenska Institutet. Engagerade i detta projekt var Lennart Ingman och samekonstnären Sven-Åke Risfjäll båda från Vilhelmina. Målet med det projektet var att skapa goda förutsättningar för kolasamerna att rent praktiskt återta sin gamla hantverkskicklighet. De var väl etablerade i Lovosero när vi kom dit och var en ovärderlig hjälp far oss att genomför vårt projekt.

Dagboksanteckningar 20-27 maj 1995.

20/5 Resan startade i Umeå 9.00 för upphämtning av Anna-Lena. En skön, solig morgon. Lunch i Jävre. Hämtade Ann-Sofie i Rosvik 12.45 och mot Kallax flygplats. Incheckning utan biljetter men Sten Sjöberg letade rätt på oss och vi fick biljetterna. Få passagerare: 10 till utöver oss. Positiv förväntan inför resan. Vi skall gå ner i Rovaniemi – 25 min flygresa. Några ytterligare passagerare klev på i R.

Vad jag vill veta

* Vilka bilder till utställning, ca 50 st?

* Vilket språk, räcker sydmiska?

* Vilket museum kan vara ansvarigt för vandringen?

* Var skall utställningen slutgiltigt placeras, Lovosero eller Murmansk?

* Var skall den lämnas?

* Tidsplan?

Väl framme i Murmansk i tid. Lättsam tull och pass-passage. Ingen Ingman!! Men inom 5 min kom han och Mikael (tolk) o Sven-Åke Risfjäll. Inpackning i bussen och avfärd ut på tundran. Storkuperat ömsom med plana stora myrstråk. Vägen till att börja med mycket gropig och relativt smal. I stort sett ödemark. Kring en sjö, ett område med datjor. Vägen bredare och bättre ju närmare Lovosero vi kom. Stannade nära en raketutskjutningsplats. Härlig skön kväll (18oC varmt i Murmansk), drack öl, tankade med vita fjäll i bakgrunden. Väl framme i Lovosero for vi en rundtur igenom by/staden. Mycket timrade småhus, med ibland målade vackra fönster, grå tegelhus, långa, höga, fyrkantiga, täta, skjul av alla de slag, för garage, uthus, djur och små butiker. Mycket bråte, många hundar, två breda huvudgator, andra vägar icke asfalterade och mycket gropiga.

AMV-bor i en lägenhet i ett av de grå höghuseen. Vi bor i ett kommunalt hotell, enkla rum. Dusch och WC i korridoren. Rent och snyggt med en liten gumma vid disken. Ann-Sofie bra. Vi checkar in, jag får en herrans massa rubel av Ingman mot 2.850 kronor. Bör räcka ett tag. Klockan är nu strax 12 på natten lokal tid men mycket folk på gatorna i alla åldrar, barnfamiljer. Mer eller mindre berusad ungdom. Vi gick över till AMV-gruppen och bjöds på smått och gott, öl och vodka. Trevlig kväll som inte slutade förrän ½ 3. De tre delade sovrum men tycktes trivas mycket bra ihop. Berättade en massa om folk på orten, om småtjuvar, om prostitution, om dryckenskap och elände men också om vänskap. Gick hem i en stilla skön ljus natt. Trappuppgången i huset helt utan lyse. Mörkt, doftade skitigt. Lägenheten ren och snygg.

Sov gott i mycket lugnt hotell till ½ 9. Dusch och frukost på grannhotellet, en kåta. Bröd. Ost. Skinka. Te (21.000 rubel). Galina från museet dyker upp. Inbjuder oss till visning av museet. Ser i entrén en uppförstorad Hallströmbild. Snopet! Det visar sig att en engelsman har skickat bilder av ett flertal Hallströmbilder. A-L och jag rätt chockade men insåg att vi har mer att ge.

Galina gav oss en gedigen presentations av museet från 60-talet men utställningarna från 1990-talet byggd av ukrainare. I inledningen en sten som legat flat med ett otal hållristningar. En kvinnlig forskare hade skrivit om stenen och de andra hållristningarna som finns efter Ponoj-floden. Märkliga figurer, schamaner <0 man som dansar med penis. Kvinnor med magar. Finns även kvinnliga renar, vajor med magar. Ansågs att kvinnor dominerade, höll män i hand eller hår.

Bebyggelse från 1000-talet. 1500-1600-talet ryssar flyttar in söderifrån. Beblandar sig med samer. Komer kommer vid 1880-talet, ett finsk-ugriskt folk från öster, renskötare, effektiva, bygger större timmerhus. Ryssarna bygger också timmerhus, varför samer lärde sig bygga. Vissa samer bodde tidigt i hus.

I museet kläder, från både komi och samer, kåta och ren, stuginteriörer men också vad som hänt på 1900-talet. 3-timmars intensivt lyssnande på Ann-Sofie och Galina, Ann-Sofie superbra tolk, Själv intresserad av frågorna, ställer egna frågor. Hennes man Lars har skrivit en bok om Kola som bör läsas. Så bör också engelsmannens bok läsas.

Efter visningen lunch på kåtahotellet, soppa och crepes med någon köttröra – gott. 16.000 för 4 (16.000 = 20 kr!!). En kort vila och sedan en promenad i gassande sol genom komistaden efter älven. Snabb omklädning till underhållning på museet. En komi-kör firade 5-årsjubileum. Vi och Amu gäster. Mat och potatis – sylta, köttbullar, gåsgryta, pannkaka, morotsröra, vin, vodka, te. Gott allt hemlagat. Sång och dans av äldre komikvinnorna, typ skillingtryck, många skålar. Sedan också lekar, blindbock, helahavet stormar m.fl Trött efter en lång intensiv dag. Ligger i sängen och skriver detta.

22/5

58.000 lych: Sven-åke med

245.000 skor + nåldynor

80.000 privat köp

18.000 frukost

23.000 tårta

12.000 boksagor

6.000 läkarväska

Dagen började med frukost sedan besök på Kulturcentret. Imponerad av verkstäderna. Ett rum för rotslöjd, där Anna var ledare, nu tre elever varav en syster till Angelin i Apatiti. En verkstad för skinn, som ännu inte kommit igång. Skinnen håller på att bearbetas och en hornverkstad med bandsåg, slip, press mm. Snyggt ordnat för verktyg. Ett stort gäng verksamma – gör knivar.

Ett samtal med Larizza om utställningen, om Hallströms material, Göteborgsmaterialet. Gåvor från Marianne och från oss. Hon vill gärna se bilderna varför vi visar dem efter museivisningen tisdag.

En stadsvandring tillsammans med Sven-Åke, tittar i affärer – finns inte mycket men en del. Köper leksak o bok. Lunch med Sven-Åke kl 14 hos Galina, visning av konst- och fotoutställning sedan besök på konstskola – kommunal. 48 barn går 4 tim/dag, 5 dagar i veckan där och lär sig teckna och måla och göra samiskt konstverk. 2 lärare, en i konst, den kille som visade oss och en kvinna i konsthantverk. Bra bilder, välgjorda, nu sista veckorna på terminen skulle barnen ut i naturen och måla. Ålder 7-14 år kostnad 5.000 per månad = 6 kronor.

Sedan till kulturskolan för dels internatbarn och för stadens barn. Verksamhet i konst, konsthantverk, teater, foto för barn i alla åldrar, möjligen i form av studiecirkel, var nu i stort slut. Anna, en i gruppen, ledare för en pärlbroderigrupp. Flera kvinnliga lärare. Därefter till kulturpalatset, manlig chef, som vi träffat på gatan cyklande lummig flera gånger om. Nu sober, visar oss runt. Diskot, där han själv är diskjockey, gympahall som skolan hyr olika musikrum, dansrum, träningsrum, för Lovoseros sång- och dansgrupper. Köp av skor + nåldyna till museet + halssmycke privat.

Vila ett kort tag sedan bil med Lennart till Revda, en större stad inom Lovoseros kommun. Gammal stad vid vik, ny stad nära förädlingsverk och gruva. Besök hos bekant till Ann-Sofie. Fru till kollega till Lars G. Bjöds på smått och gott plus medhavd tårta. Hon historielärare, nu arbetslös.

Efter hemkomsten ner till stranden av Lovosero el Lujare. Stilla vackert.

23/5

Frukost som vanligt kl 10 hos Galina på museet Plockade upp alla bilderna. La ut dem på bord. Nadja, vice chef, mycket intresserad av göteborgsmaterialet. Ann-Sofie översatte texterna. Nadja gjort ett urval till lunch, efter lunch ännu ett stort snack. Vi hämtade bilderna vid ½ 5 tiden, då var allt klar-överlämnade av gåvor och fick små figurer i deg.

Kort vila före nästa visning på centret kl 17. Ett stor gäng samer samlade och de visade stort intresse.

Galinas son med även många yngre. Glada att se, inget om del i urval, Hem ett tag före fest hos killarna. Champis, sardiner, korv och härligt bröd. Glatt, gott. Till den enögde mannen i liten stuga som berättade samernas problem. Komi knyckte renar av samojederna och tog dem till Kola. Komi knyckte samernas renar när de drog från Kandalaks.

24/5

Vi skulle träffas 9.15 vid Ingmans för att fara till flygplatsen. Väl där fick vi meddelande att före 12 går ingen helikopter och vi blir 3 som kan åka. Till centret och såg en video från en minoritetskonferens i Moskva där Anna och Larizza deltagit.

Till flyget vid 12-tiden efter fika hos oss på hotellet. Planet väntas in, ev.kan Erik följa med. Snabb resa efter Eriks pass som han hade på hotellet. Slutligen klart att Erik kan åka. Inpackning i planet. 34 personer, många barn minst ett bagage per person, hinkar med ägg och grönsaker, lådor mm, en liten hund. 10 man stod mitt i. Invändigt också ett stort bränslefat. Helikoptern var så tung att den inte kunde lyfta rakt upp utan startade nästan som ett flygplan. Väl i luften allt väl.

Flög över Lovoserosjön först sedan över hedmark, ömsom med myrar och blötmarker. På de torrare markerna tjock gulgrön lav el. mossor – fint renbete.

Landade först på blöt åker sedan en bit därifrån på en platta invid ett sandig men blött flygfält. En kader av motorcyklar med sidovagnar som mötte. En rund och gladlynt man som var flygplatschef mötte oss. Vi stuvades alla in på hans motorcykel. Ann-Sofie sittande i sidovagnen, jag på skärmen, Erik på bönpallen, Lennart bakom oss. Full fart över fältet för att sedan åka på skogsväg över "kullaskog" någon km. Sedan in i byn Krasnasjtjelje på breda, sandiga vägar. Byn gjorde ett mycket välordnat intryck. Fina trähus, timmer med vackra fönsterinfattningar. Staket rund alla tomter. Vi for till sovchosens högkvarter, Lenins minne, där Tatjana ? mötte oss. En chic, ivrig, snabb kvinna som tar oss med på rundvandring i byn. Först till skinnsömnaarhuset. Där satt ett par kvinnor och sydde stövlar, runt huset renhår och inne renskinnbitar överallt. De visade på en nästan färdig renskötardräkt i otroligt vackert vitt renskinn på utsidan, helt utan insektsbett. Omsorgfullt sydda helt för hand. Vi ville köpa ett skinn men de hade bara några få kvar som skulle användas till koltar. Vi skulle kunna beställa. Renarna slaktas när de inte är insektsdöd.

Till skolan där vi träffar några lärare som berättar om by, antalet barn(121) mest ryssar, sedan komi och sedan samer och nentser(samojeder). Visar sin lilla samling av föremål, väskor, flöten eller rättare sagt tyngder. Några album med fotografier som de var mycket stolta över. Ett av albumen var foton från 1933 tagna av en besökare. Skolan skall ha avslutning i morgon, planerades inför detta. Säger att barnen vill bo kvar. Det finns 11 klasser.

Därefter till byns affär. Rätt mycket på hyllorna men ingen vodka! Vi tittar i sovchosens magasin där vi köper tofflor och fina hantverk för 25.000. Sedan bort till generatoren, en stor anläggning nära flygplatsen som ger byn ström. Drivmedel körs på stora slädar vintertid i jättefat från Lovosero, 14 mil i väglöst land. Finns vinterväg för traktorer och sovchosen hade också ett antal bandvagnar som kunde dra slädar och som också kunde köra ut till renskötarna som höll till på tundran i omgivningen. Ponoj-floden rann längs byn och var nu flödande, ström. Förbi sjukhuset på återvägen inte så stort, några sjuka bodde där. Ett antal brunnar finns med jämna mellanrum. Inget vattensystem i byn. Strömmen i byn räckte inte för hela dagen, en kort period på morgonen och på eftermiddagen och kvällen till 11 vid en viss temp till 1 eller hela natten vid minus 25oC. I huset vi besökte fanns vattencirkulation genom självtryck.

Väl vid sovchoslokalen lastades vi åter på motorcykeln och for till flygplatschefens hem. Där serverades te, bröd, korv, hjortronsylt, blåbärs sylt och bullar. Vi skålade också för allas välgång. Tatjana är svägerska till huset.

8 skulle helikoptern komma. I god tid for vi genom byn dit. Helikoptern var nu full med livsmedel, kartonger, frukt, ägg, coca cola, vodka mm som ett helt gäng lastade av maskinen som kunde öppnas bakifrån. Allt lastades på en flakvagn som blev helt full. Sedan klev vi in, vi fyr + en man som skulle till Lovosero och dansa! Bullrig hemresa men nu kunde helikoptern lyfta rakt upp.

Åter i Lovosero väntade Sven-Åke och Anna-Lena på oss, märkbart lättade över att se os. De hade fått information om att det inte skulle landa någon mer helikopter denna dag.

Reflektion: Ett väl fungerande, samhälle, snyggt, välordnat, positivt ändå. Problem med transporter, dyrt att flyg, går bara 1 ggr/vecka åtminstone nu när man måste flyga med helikopter. Vinter och sommar är det flygplan som man flyger med. Dyrt att köpa det man måste.

Sovchosen har en affär i Lovosero, mitt emot silverskulpturen med renarna där de säljer sina alster, skinnsaker mest.

Hem till hotellet för packning. Kl 10 torsdag hämtas vi av Ingman o co. I mycket full bil for vi mot Apatiti, dels för att vi skulle få se det, dels för att Ann-Sofie bott där och dels för att Ingmans skulle lämna något till Galina som gått kurs i Vilhelmina. Vi passerar Monchelogorsk, där miljöförstöringen var stor, säkert någon mils omkrets runt staden. Vi hade förresten släppt av Sven-Åke och Mickael i Oknegorsk. Dom ville åka buss till Murmansk. Ju närmare Apatiti, ju mer fjäll just nu vitrandiga av snön. Apatiti låg vackert mellan fjällen men var en tråkig stad, stora huskomplex 6-7 våningar hög med innergård. På en sådan gård bodde Galina. Vi blev hos henne bjudna på lunch. Soppa + ragu med potatis. Gott. Köpte kartor på staden. Efter lunch till Kirrosk, en gruvstad längre in i dalen. En mer pittoresk, stad en del byggd 1929 och en del 1960-talet. Ett vackert centrum

Där slutar anteckningarna. Nästa dag skjutas vi av Ingman in till flygplatsen i Murmansk och flyger hemåt till Luleå , och vidare mot Rosvik och till Umeå.